

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 7, p. 329-346, December 2012

‘AĞRI’ ve ‘ACI’ EKSENİNDE HASTALIĞIN TÜRK ŞİİRİNDEKİ YERİ

THE CONTEXT OF ‘PAIN’ AND ‘SORROW’ OF ILLNESS IN THE PLACE OF TURKISH POETRY

Yrd. Doç. Dr. Kemal EROL

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract

Humanbeing have had tubercular,cancer,cirrhosis earache and eyeache ,other than various accidents and crises all one ‘s lifetime; but humanbeing have struggled aganist these diseases ,taken precautions and rectified various methods .Every material,effected subject has also caused producing good or bad sensations for inner world of human body in parallel with positive or negative results.Depended on them ,artists have also needed to depict pain and illness and give meaning to personally experinces or being witnessed of every illness verbally or written form in their artistic oppurtunities .Pain,illness or sorrow which have negative influences upon human’s psychological and pysical activities,have being subjected to various literary outputs and poetry,which is especially means of expressing powerful Iyrical form.Not only have pretended to see physical and psychological illnesses as a doctor work,but also literary artists have taken them into consideration in the context of sense ,image and reality.Especially,poets have echoed their views of illness to their work of art,using all language oppurtunities to their psychological effects in the context of relation between medicine and literature.This output purposes to survey reflection of various for illnesses to Turkish poetry in the context of pain and sorrow from Administrative Reforms to Republican Era.

Key Words: Relation between medicine and literature, pain, sorrow, illness, poetry

Öz

İnsanoğlu, hayatı boyunca çeşitli kaza ve krizlerin dışında verem, kanser, siroz ve mide hastalığı; baş, diş, kulak ve göz ağrıları yaşamış; bunlara karşı amansız mücadeleler vermiş, tedbirler almış ve çeşitli tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Özneyi etkileyen her materyal, insan bedeninde doğurduğu olumlu veya olumsuz sonuçlara paralel olarak iç dünyasında da iyi veya kötü duyguların uyanmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak sanatkarlar da bizzat yaşadığı veya tanık olduğu her hastalığı, ağrı ya da acıyı sözlü veya yazılı olarak kendi sanatsal imkânları çerçevesinde anlamlandırmaya, duyguları betimlemeye ihtiyaç hissetmiştir. İnsanın ruhsal veya bedensel aktiviteleri üzerinde menfi tesirleri olan 'ağrı', 'acı' veya 'hastalık' bu temelde çeşitli edebî ürünlere, bilhassa lirizmin en kudretli ifade vasıtası olan şiire konu olmuştur. Edebî sanatkarlar, bedensel ve ruhsal hastalıkları yalnızca hekim işidir diye görmezlikten gelmemiş; aksine bunları duygu, his, hayal ve hakikat ekseninde gözden geçirerek değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Bilhassa şairler, Tıp-Edebiyat bilimleri arasındaki ilişki bağlamında hastalıkları, bunların psikolojik tesirlerini eserlerine dilin bütün imkânlarını kullanarak yansıtmışlardır. Bu çalışma, çeşitli hastalıkların 'ağrı' ve 'acı' ekseninde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk şiirine yansımalarını araştırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıp –edebiyat ilişkisi, ağrı, acı, hastalık, şiir

1. Tanım

Fizyolojik koşullardan doğan ve somut bir anlam yüklenen "ağrı", bedensel bir negatif etkiyi karşılar ki, bazen "sancı" sözcüğüyle eş anlamlı olarak kullanılabilir. "Ağrı"dan farklı temelerde gelişen "acı" ise, "ıstırap" ve "çile" gibi sözcüklerle karşılanabilen psikolojik etkilenme halleridir ve bireyde soyut algılama yoluyla tezahür eder. Ancak her ikisi de etki gücüne göre yazarın metinde işleyeceği temanın değerini ve istikametini belirlemede önemli bir rol oynar. İfade ettiğimiz anlamıyla hemen her dilde karşılığı olan ağrı, Türkçe bir kelimedir. İlk Türkçe sözlük olan *Divan-ı Lügati't-Türk*'te "ağrımak" ve "ağrığ" olarak yer almaktadır. Azeri Türkçesinde de "ağrığ" biçiminde kullanılmaktadır. "Acı" sözcüğü de eski Türkçe metinlerde ve günümüz Azeri yazı dilinde "acığlanmak" veya "acıhlanmak" şeklindedir.¹ Ağrıları kazıyan, sertlik hissi veren, sıkıştırıcı, büzücü, kırıcı, delici, baticı, uyuşturucu, ağırlık hissi veren, yoran ve yakıcı özellikleriyle tiplere ayıran ünlü tıp bilimcisi İbn-i Sina, ağrıyı "bedene zararlı olanı hissetmektir" şeklinde tanımlar. Leonardo da Vinci'ye göre ağrı, dokunma duyusunun yoğunlaşmış bir uzantısıdır. Hekimliğin kutsal yönünün insan acılarını dindirme eyleminden kaynaklandığını vurgulayan Hipokrat'a² göre, ağrı duyusunu dindirmek ilahi bir sanattır. Ancak bu sanatla uğraşanların çabası, geçici tedbirler bulmanın ötesine geçmemiştir. Tarih boyunca insanların karşılaştığı çeşitli vakalarda ağrı ve acı çekmelerinin mukadder olmasının nedeni de budur. Somut olarak bedensel hastalıklarda (verem, kanser, siroz vs...) ağrı; soyut olarak da ruhsal etkilenmelerde (aşk, ayrılık, gurbet,

¹ Dünya dillerinin pek çoğunda fiziksel ağrı ile soyut acılar için ortak kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bunu Fransızca'da "peine", İngilizce'de de "pain" kelimesi karşılamaktadır. İngilizce'de ağrı anlamına gelen "pain", Latince "poena" ve Grekçe "poine"den türediği düşünülmektedir. Ceza anlamına gelen pain sözcüğü de İngilizce'ye eski Fransızca'dan geçtiği sanılmaktadır ki penaltı (penalty) bu kökten gelir. Bu hem ağrı, hem ceza hem de ödeme anlamlarına gelir. Penaltının isabet edip etmemesinin sonuçta bir tarafa acı yaşattığına bakılırsa "ağrı" sözcüğüyle etimolojik temelleri olduğu söylenebilir. İngilizcede "ağrı" duyusu için kullanılan başka bir kelime de "ache" kelimesidir. Bizdeki "ah" çekmek deyimini ile İngilizce'deki "ache" kelimesinin aynı kökten olduğu, bu kelimenin Grekçe veya Latince olmayıp, bir Cermen kelimesinden türemesi ayrı bir benzerliği ortaya koymaktadır.

² M.Ö. beşinci yüzyılda yaşayan Hipokrat, "ağrı"yı sağlıklı bir bedendeki doğal denge durumunun bozulması sonucu ortaya çıkan durum olarak açıklamıştır. İbn-i Sina ise, "ağrı"yı "bedene zararlı olanı hissetmektir" şeklinde tanımlar.

ölüm gibi yaşantılarda) acı hep varlık göstermiş; insanda fizikî veya psikolojik bir tahribata yol açmıştır.

Türkçede “acı” sözcüğünün “ağrı”ya göre daha yakın bir geçmişe dayandığı söylenebilir. Ancak bu kapsamda dilimize Farsçadan geçmiş başka bir sözcük daha vardır ki, hem ruhsal hem de bedensel ağrılar için kullanılabilir. O da “dert”tir. Dilimizde “ağrı”nın bedensel acılar için kullanıldığı yargısı yadsınmasa da Farsçadaki karşılığı, daha çok “*dest-i şoma derd nekoned*”³ ifadesinde olduğu gibi “acı”dır. Nitekim bizdeki “*başına dert açmak*” deyiminin, “*başına iş açma*” anlamında “acı”yı da ifade ederek asıl kaynağıyla örtüştüğü görülmektedir.

2. Giriş

“Ağrı” ve “acı” kavramları hakkında görüş beyan eden pek çok konu uzmanı yanı sıra bedensel veya ruhsal etkilerine maruz kalmış sanatkarlar da konuyu çeşitli yazılarında dillendirmişlerdir. Bilge Karasu, bu konu ile ilgili bir yazısında yazarın -ister kendi yaşadığı, isterse yakından izlediği birinin yaşadığı hastalık olsun - hastalık karşısında üçüncü bir zafer kazanma yoluna gittiğini; hastalığı kendi eserinin bir parçası haline getirerek ondan yararlanmayı düşündüğünü söylemektedir. Karasu, “Acı Çeken Gövde” başlıklı bu yazısında yazarın belli bir hastalığı eserine konu edinirken asıl maksadının ondan “*öc almak*” olduğunu ileri sürmektedir: “Onlar için hastalığın betimi, kendi başlarından geçen, kendi yaşantılarının bir bölümü olan bir duyum-duygu-algı-kavram bileşimini, karmaşasını söz kalıplarına sokmaktır; kendi sözlerinin, kendi deyişlerinin kalıbına sokmaktır. Öldürücü deyişin gizemini taşıyan ustalıklarıyla hastalığı parafin dolu bir kavanozun içinde saklanan bir vakitlerin canlı dokusu gibi, onu bilmeyenlerin, yaşamayanların ancak seyrine bakıp irkileceği, tiksineceği ya da güçleneceği bir görü haline getirerek hastalıktan öçlerini alırlar bir bakıma. Kendisini öldüren hastalığı bile betimleyen yazarlar bu hastalıktan bir değil, iki bakımdan öçlerini almışlardır”⁴

Öç alma nedeni olarak esere konu edildiği öne sürülen hastalıkların yerleştiği bedene büyük bir ağrı ve acı verdiği muhakkaktır. İster soyut, ister somut anlamda olsun, “ağrı” ve “acı” kavramlarının beden ve ruh sağlığını etkilediği gerçeği, insanlık tarihi kadar eski olduğu da bilinmektedir. Tıpkı açlık ve susuzluk gibi insanın belli bir ağrıyı hissetme ve acı duyma hususu da hemen bütün canlılara fitratları gereği zorunlu olarak eşlik etmiş ve etmeye de devam edecektir. Ancak bunların önüne geçmek için her zaman ve zeminde çareler düşünülmüş, çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. Nitekim tıp bilimi, beyin-omurilik-sinir cerrahlarının en çok duyduğu bu şikâyete çözüm olmak için asırlar harcamıştır. Modern zamanlarda yapılan cerrahî ameliyatların çoğu, ağrıyı bir şekilde kontrol altına alıp dindirmeyi, tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda tıbbın tedavi etmek için uğraştığı alanlar, edebiyatın da insan ruhundaki etkisini ve uyandırdığı duyguları betimlemeye çalıştığı kaynaklar, temelde fizikî ağrılar ve ruhsal acılar olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

3. Fiziksel Ağrı

Yeni şiirimizde düşünsel değerlerden, inanışlardan ve aşktan kaynaklanan ıstırap ile kimi ruhsal durumlardan oluşan acılar soyut ağrı kavramıyla genişçe yer almaktayken, buna karşın somut anlamda fiziksel ağrılarının daha az dile getirildiği görülmektedir. Henüz yirmi beş

³ “Ellerin dert görmesin” anlamındadır.

⁴ Bilge Karasu, “Acı Çeken Gövde”, *Öteki Metinler*, Metis Yayınları, 1999, s. 15.

yaşındayken verem hastalığından ölen ünlü İngiliz şair John Keats (1795-1821)'e göre; "Zevk, zaman zaman gelen bir ziyaretçidir; ama ağrı gaddarca bize sarılır kalır." Shakespeare de, "Diş ağrısına katlanan, katlanabilen filozof gelmedi hiç" sözüyle kimi bedensel ağrıların dayanılmazlığına işaret eder. Türk edebiyatında Orhan Veli (1914-1950), "Kitabe-i Seng-i Mezar" adlı şiirinde Süleyman Efendi'nin nasırından çektiği dayanılmaz ağrıyla, "“Hiçbir şeyden çekmedi dünyada / Nasırdan çektiği kadar; / Hatta çirkin yaratıldığından bile / O kadar müteessir değildi”⁵ dizeleriyle çirkin yaratılmış olmanın verdiği azaptan bile daha beter görür. Bu ağrıyı dindirmek, tıp biliminin işidir. Zira Milattan önce beşinci yüzyılda yaşamış, tıbbın babası olarak kabul edilen ve hekimliği bir sanat olarak tanımlayan Yunan bilim adamı Hipokrat, "ağrıyı dindirmek ilahi bir sanattır" diyerek hekimlik mesleğine kutsallık atfetmiştir. İster bedensel ister ruhsal olsun, insanoğlunu, mutsuzluğuna neden olan bütün ağrı ve acılardan kurtarmak tıbbın ve tıpçıların uğraşı alanı olmuştur. Ancak tıpçılar için bazı bedensel ağrıları dindirmek mümkün ve kolayken, ruhsal acılara çare olmak o kadar basit olmamıştır. Nitekim "ağrı" ile "ıstırap" arasında bu açıdan belirgin bir fark vardır. Bütün hayvanlar ağrı duyar, ancak ıstırap çekmek insanlara mahsustur. İstırap, aslında ağrı ile birlikte algılanabilen belirsizlik, depresyon, çaresizlik, kızgınlık, korku ve umutsuzluk duygularının karışımıdır. Bir anlamda ıstırap, ağrının karamsar bir ruh haliyle arttırılmış şeklidir. Bunu edebiyatımızda en iyi yaşayan ve yansıtan yazarlardan biri de Peyami Safa (1899-1961)'dir. Tüberküloz *osteomyelit* hastalığı nedeniyle çocukluğunu ve gençliğini hastane koridorlarında sıkıntı ve ıstırap içinde geçiren yazar, bu hastalığın fizyolojik ve ruhsal etkilerini *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* (1930) adlı romanında anlatır. Yazarın kendi yaşam öyküsünden de alıntılar yaptığı bu roman, hasta bir insanın hasta-hastane-hekim psikolojisini objektif olarak yansıtır. Ancak insanın yaşadığı hasta psikolojisi, kimi zaman somut ve tabii bir fizyolojik değişim yoluyla soyut bir acıya dönüşerek şiire de konu olmuştur. Halk şiirinde Kul Hüseyin'in dizeleri bu anlamda akla gelen dikkat çekici örneklerdendir:

*"Yetmişinde ağrı iner dizine,
Yetmiş beşte duman çöker gözüne
Sekseninde kimse bakmaz yüzüne,
Baykuşlar oturmuş virana benzer"*

Şiirimizin ünlü hiciv ustalarından Neyzen Tefik (1879-1953), son dönemlerinde geçirdiği sara nöbetlerinden başka aldığı aşırı alkol yüzünden psikolojik rahatsızlıklara bağlı derin buhranlar yaşamış, tedavi için uzun süre akıl hastanelerinde bulunmuştur. Ona göre, insanoğlunun karşılaştığı bedensel hastalıklar ve bundan doğan acılar pek tabiidir. Ancak bu durumdan, hastalığı tedavi edemeyen ve ağrıları dindiremeyen doktorlar sorumludur. Kendisini bütün ağrı ve elemeleriyle "*hazakat-zede*"⁶ olarak gören şair, dehşetle yakındığı sağlık kurumlarını ve hekimleri şu veciz dizelerle hicveder:

*"Bir hazakat-zedeyim⁷, midemi tıp tepti benim,
Kırk katır tepseydi yıkılmazdı bu sağlam bedenim,
Kapladi her yanımı sancı, elem, ağrı, bere,
Bir mezar oldu cihan, sanki etibba⁸ haşere,
Hastane sanarak çok yere girdim çıktım;*

⁵ İlhami Soysal, 20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi, Bilgi Yay., Bsk., 4, İstanbul 1992, s.202.

⁶ *Hazakat*: Arapça isim. Daha çok tıp doktorları için kullanılır; (üstatlık, ustalık, uzluk); *hazakat-zede*: Doktorların ihmalinden zarar görmüş anlamındadır. (Bkz: Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986.

⁷ "Doktordan zarar görmüş" anlamındadır.

⁸ Doktorlar

İbret aldım oralardan da canımdan bıktım.”

Neyzen Tefvik'te görülen hastalık ve şikâyet edilen hekimlik mesleği, Halk şiirinin büyük ustası Âşık Veysel (1894-1973)'de sıradan bir durum ve memnun olunan bir meslek olarak karşlanır. Âşık Veysel, “Hastahane” adlı şiirinde hastaneye düşmenin; iğne, ilaç ve muayeneden geçmenin pek çok insan için mukadder olduğunu, ancak hastalanmak veya ölmekle çiçeklerin solmayacağını, hatıraların da silinmeyeceğini dile getirirken çektiği ağrılardan pek de şikâyetçi görünmez:

*“Ölmez hatıralar solmaz çiçekler
Hekimler ehbablar başımda bekler
İğne ilaç muayene gerçekler
Daha bu ağrıya çatma dediler.”*

İster soyut ister somut anlamda olsun sıkıntı çekmeyen insan, derdin acısını bilemez. Bu bağlamda Anadolu'da söylenen “*En kolay katlanılan ağrı, başkasının çektiği ağrıdır*” diye anlamlı bir deyiş vardır. Hangi sebebe bağlı olursa olsun dert, ancak yaşanınca anlaşılır. İnsan, yaşamı boyunca ağrı ve sızıyla iç içe yoluna devam etmiştir. Yaşam serüveni içinde insanı gölge gibi izleyen ağrı, muhtelif sebeplere bağlı ve bilhassa belli zamanlarda tezahür eder: Doğarken, doğururken, yaşlanırken, ölümler; hastalıkta, savaşta yaralıyken, kaza geçirirken ağrılar; gurbette, ayrılıklarda, hasret ve özlemlerde, hapis ve göçlerde de acılar yaşanır. Bütün bu olayların önüne geçilemez belki ama sonuçlarının bir ıstıraba dönüşmesi engellenebilir. Çaresiz gibi görünen dertlere düşmek de mümkündür. Ancak azmedilir de yaşama sevinci gösterilirse aslında her türlü derdin bir çaresi olduğu görülecektir. Çözüm, geleceğe güvenle bakmakta, umudu yitirmeden yaşayabilmektedir. Nitekim kendi deyişiyle *bademcik nahiyesine* rastlayan ‘habis ur’un yola getirilmesi için ışın tedavisi gören Can Yücel (1926-1999), “Doktor” başlıklı şiirinde çektiği şiddetli ağrılara rağmen kurtuluşu “*Yaşamayı ölecek kadar sevmek*”te arar:

*“Çaresiz dertlere düştüm
Yok mu bunun çaresi?
Var:
Yaşamayı ölecek kadar sevmek!”*

3.1. Ölümçül Hastalıklar ve Kurbanları

Verem, siroz, veba veya kanser, insan sağlığını ciddi boyutlarda tehdit eden; bu nedenle hiç bitmeyen şikâyetlere yol açan ölümçül hastalıklardır. İnsanın yaşlanmasına fırsat tanımadığı gibi baş gösterdiği andan aldırıldığı son nefese kadar bulaştığı bedene bir tek şey bağışlar: Korku, ağrı ve acı...

Geçirdikleri şizofrenik bunalımlardan sonra intiharı seçenler dışta tutulursa, başta verem, kanser, kalp krizi, beyin kanaması ve diğer muhtelif hastalıklar sonucu yaşama erken elveda eden şairlerin sayısı da az değildir. Muallim Naci (1850-1893), kalp krizinden öldü. Mehmet Celâl (1867-1912), karaciğer hastalığına yenik düştü. Tefvik Fikret (1870-1934), hayatının son demlerinde bir Türkçe sözlük hazırlamakla uğraşırken geçirdiği beyin kanaması sonucu öldü. Süleyman Nazif (1869-1927), yakalandığı zatürreyi yenemedi. Faik Ali Ozansoy

(1876-1950), kalp krizi sonucu öldü. Celâl Sahir Erozan (1883-1935), akciğer hastalığına kurban gitti. Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944), karısının ölümü sonrasında evinin de yanması üzerine geçirdiği şiddetli depresyon sonucu öldü. Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), yakalandığı siroz hastalığından büyük acılar çektikten sonra hayatını kaybetti. Ahmet Haşım (1884-1933), böbrek hastalığıyla baş edemedi. Ziya Gökalp (1876-1924), teşhis ve tedavi edilemeyen adı konmamış bir illete yenildi. Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), durdurulamayan bağırsak kanaması sonucu yaşamından oldu. Nâzım Hikmet, Haziran 1963 yılında Moskova'da geçirdiği bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yumdu. Nazım Hikmet'i kalp krizine sevk eden nedenin, yakalandığı ağır şeker hastalığı ve buna bağlı yapılan kol ameliyatı olduğu söylenir. Orhan Veli, 10 Kasım 1950'de Ankara'da, onarım için kazılmış bir çukura düşerek ayağından yaralandı, kaldırıldığı İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi'nde, 14 Kasım 1950'de beyin kanamasından hayatını kaybetti. Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956), 1954 yılında felç geçirdi, tedavi için götürüldüğü Viyana'da yaşamı noktalandı. Şair-yazar Süha Tüğtepe (), kanser illetinden yaşamını yitirdi. Fazıl Hüsnü Dağlarca, zatürreden öldü. Attilâ İlhan (), geçirdiği ikinci kalp krizi sonucu hayata veda etti. Can Yücel (), kanser hastalığına yenik düştü. Bunlardan başka Mazlum Kenan Köstekçi (1910-1936), bir köy öğretmenin oğlu olan Rüştü Onur (1920-1942) ile yüksek öğrenimini yoksulluğu ve hastalığı nedeniyle sürdüremeyen Muzaffer Tayip Uslu (1922-1946) verem illetinin zamansız alıp götürdüğü şairlerden birkaçıdır. Adnan Satıcı (1962-2007), yakın geçmişte yaşadığı ani bir iç kanamanın kurbanıdır. Hayatın baharındaki sanatçıların yakasını bırakmayan çağın ölümcül hastalığı veremin yerini yirminci yüzyılın son çeyreğinde kanser alacaktır. Gürhan Sümer (1936-1977), Mustafa Perçin (1949-1995), Cenk Koyuncu (1967-2006) yaşamları kanserle noktalanmış şairler arasındadır.

3.1.1. Verem

Verem, solunum yoluyla akciğerlere giren verem bakterisinin/mikrobunun yol açtığı bulaşıcı bir hastalıktır. Tüberküloz adıyla da anılan bu hastalık, Türkiye'de bilhassa yirminci yüzyılın ikinci yarısında salgın bir şekilde yayılmış ve çok sayıda can almıştır. Bu kurbanlar arasında yer alan sanatçıların, şairlerin konu ile ilgili duyguları eserlerine de birbirine benzer duygu ve anlatım biçimleriyle yansımıştır.

Verem hastalığına yakalandıktan sonra ölüm fikri sabitinden kurtulamayan şairlerden biri Rıfat Ilgaz (1911-1993)'dir. O, şiirlerinin pek çoğunda toplumsal düşüncelerle kişisel duyguları kolaylıkla birleştirebilmektedir. 1944'te yayımladığı *Sınıf* kitabından dolayı hakkında tutuklama istemiyle çıkarılan aramalardan altı ay kaçsa da teslim olmak zorunda kalan Ilgaz, altı aylık hapis cezasını çekip çıktıktan sonra öğretmenlik mesleğinden uzaklaştırılır. Bu arada yakalandığı verem hastalığından sağlığı iyice bozulan yazar, "Senatoryum" başlıklı şiirini de yazdığı Heybeliada Sanatoryumu'na yatar. Bulaşıcı ve ölümcül verem hastalığının herkesi kırıp geçtiği bu dönemde bir yandan siyasi düşünce yasaklısı, diğer yandan mahpus ve verem olan bir sanatçının artık karşı koymaya çalıştığı şey, ağrı ve acılarıdır. Ölümü düşünmemeye kendini zorlasa da bunu sürekli zihninde canlı tutan şiddetli öksürükten kurtulamaz. Bu ölümcül hastalığı yenememiş olmanın verdiği hüznün, Ilgaz'ın yazdığı son şiirlerinin hâkim temasıdır:

*"Daha beş ay geçmeden
üstünden ilk istidamın,
nasıl oldu da girdik Heybeli'ye!
Demek bu yıl da kendini gösterdi
yaprak dökümü,
erken boşaldı yataklar!"*

*Nerden de tutulduk bu derde,
ne kuruntuya verdim kendimi,
ne kara sevda geçti başımdan!...
Temelimiz çürükmüş, anlaşıldı.
Bu kadar dayanabilirdi sıkıntıya,
seferberlik ekmeğiyle büyüyen”⁹*

1960’li yılların siyasi kargaşa ve toplumsal kaotik ortamında veremden giderek sağlığı bozulan Rıfat Ilgaz, ayrıca ciğerlerinin de rahatsızlığı gerekçesiyle yattığı hastanede “İsteklerimi Anlatıyorum” başlıklı şiirini yazar. Şairin, gençliğinden beri umutla bağlandığı siyasi görüşleri, inanç ve idealleri yolunda kavgasını sürdürecektir güçte olmadığı anlaşılmaktadır. İlerleyen yaştan ve hastalığın kendisini sürüklediği bitkin durumdan dolayı çok üzülmüştür. Şair, hasta yatağında kaleme aldığı bu şiirinde bedensel ağrılarına eklenen yarı yolda kalmış mücadelesini, düşünsel acılarını kendisini hiç yalnız bırakmayan, “*kolu kanadı*” gibi gördüğü sevgili eşiyile paylaşır. Aynı zamanda özgürlük, aydınlık ve inanç mücadelesinde büyük katkısı olduğuna inandığı mutluluk kaynağı karısından, mevcut durumdan kurtulması için yardım ister:

*“Hastanenin saçağına kuşlar konuyor,
Güvercinler, gözleri umut yeşili
Gidemem, ciğerlerim yetmiyor solumaya
Bu ayaklar benim değil ne zamandır
...
Kolum kanadım sensiz anlamıyorsun
Özgürlüğüm, aydınlığım, inancım
Hepsi senden mutluluğum gibi anlasana”¹⁰*

Bu şiiri anlam bilim açısından güçlü, etkileyici ve düşündürücü olmasını sağlayan ve şairin duygu, düşünce ve tasarımlarının okuyana başarıyla aktarılmasına imkân veren unsurlar, öznenin hissiyattaki samimiyeti ve dili kullanmadaki ustalığıdır. Konu ne olursa olsun temayı hissettirmede katkı sağlayan hâkim duygu, doğallık ve yalın anlatıma refakat ettiği nispette başarı yakalanır. Bu bağlamda iç âlemindeki duygu yoğunluğunu şiire başarıyla yansıtmak bakımından dikkat çeken bir başka şairi, Fazıl Hüsnü Dağlarca (1914-2008)’yi görüyoruz. Hasta yatağında gündün güne eriyip gittiğini fark eden Dağlarca’nın korkusu, artık yolun sonuna gelmiş olmasıdır. Şair, “Ağır Hasta” adlı şiirinde başucunda iyileşmesi için okuyup duran annesine hitaben, hayat ve ölüme dair duygularını şöyle terennüm eder:

*“Üfleme bana anneciğim korkuyorum,
Dua edip, geceleri.
Hastayım ama ne kadar güzel
Gidiyor yüzer gibi, vücudumun bir yeri.”¹¹*

⁹ Ahmet Özer, “Rıfat Ilgaz’ın Şiirlerinde İstanbul”, *Edebiyatımızın Hoca Çınarı Anısına Rıfat Ilgaz Sempozyumu Kastamonu, (10-12 Mayıs 2006)*, Çınar Yayınları 2007, s.717.

¹⁰ Asım Bezirci, *Rıfat Ilgaz*, Çınar Yayınları, Bsk:3, İstanbul 1992, s.96.

¹¹ Ali İhsan Kolcu, *Modern Türk Şiiri Antolojisi*, Sakımsöğüt Yayınları, Konya 2011, s.230.

Bu şiir, “*Ağlarsa anan ağlar, gerisi yalan ağlar*” atasözünü hatırlatır. Burada, hasta yavrusunu bir an olsun terk etmeyen ‘anne’ figürünün yerini, aynı atasözünü hatırlatan Rüştü Onur (1920-1942)’un “Bir Hastalıktan Sonra” başlıklı şiirinde, varlığı yalandan ibaret ‘vefasız sevgili’ alır. “Ağır Hasta”da Dağlarca’yı ağlatan unsur ölüm korkusu ekseninde “anne hüznü” iken; bu metinde özneye acı çektiren âmil ‘sevgilinin ihaneti’dir. Şairin acısına temel teşkil eden duygunun kaynağı, sağlık elden gittikten sonra hiçbir şeyin, insanın eşi dâhil yakın çevresinden hiç kimsenin eskisi gibi olmayacağı fikridir. Duygunun şiire yansıma ağırlığı da bu yöndedir:

*“Bir hastalıktan sonra
Mektup yazdım eşe dosta
-İadeli taahhütlü-
Ve yıldırım telgraflar çektim yâre
-Cevaplı-
Neler olmuş Rabbim, neler.
Ben tüberkülozdan yatarken, hastanede
Dostlar unutmuş adımı,
Yâr kocaya gitmiş...”¹²*

Arkadaşı Rüştü Onur gibi dönemin korkulu rüyası verem hastalığından ölen Muzaffer Tayip Uslu (1920-1946), Behçet Necatigil’in öğrencisidir. İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümündeki yüksek öğrenimini yoksulluğu ve hastalığı yüzünden bırakmak zorunda kalır. Şiirlerinde yaşamındaki acılara karşın gizli bir üzgünlük içinde güzel duygulara yer vermişse de tesirinden asla kurtulamadığı yoksulluk ve hastalık temini fazlaca kullanmıştır. “Kan” başlıklı şiiri, ölümünü hazırlayan belirtileri dillendiriyor. Şiirde, ölüme henüz hazırlıklı olmadığını hissettiren şair, “*Şöyle bir etrafıma baktım, / Baktım ki yaşamak güzeldi hâlâ*” sözleriyle ömrünün baharında yaşama doyamadan elveda ettiğini terennüm ediyor:

*“Önce öksürüverdim
Öksürüverdim hafiften,
Derken ağızımdan kan geldi
Bir ikindi üstü durup dururken*

*Meseleyi o saat anladım
Anladım ama, iş işten geçmiş ola
Şöyle bir etrafıma baktım,
Baktım ki, yaşamak güzeldi hâlâ”¹³*

3.1.2. Kanser

Kanser, hücrelerde DNA’nın hasarı sonucu hücrelerin anormal bir şekilde büyümesi ve çoğalmasıyla ortaya çıkar. Zira vücuttaki tüm organlar, canlının en küçük yapı taşı olan hücrelerden oluşur. Sağlıklı vücut hücreleri, sahip olduğu bölünme yeteneğini ölen hücrelerin yenilenmesi ya da hasar gören dokuların onarılması yolunda kullanırlar.¹⁴ Ancak bu yetenekleri sınırlı olduğu için sonsuz bölünemezler. Buna karşın kanser hücreleri, bu bilinci kaybeder, kontrolsüz bölünmeye başlar ve çoğalır; nihayet toplanarak urları (tümörleri)

¹² Ahmet Necdet, *age*, s.245.

¹³ Ali İhsan Kolcu, *Modern Türk Şiiri Antolojisi*, Sakımsöğüt Yayınları, Konya 2011, s. 104.

¹⁴ Mustafa Yaylacı, “Kanser Nedir?”, *Emsey Sağlık ve Yaşam Dergisi*, S.02, Sonbahar 2009, s. 39.

oluşturur. Bu tümörler, normal dokuları sıkıştırabilir ve onların içine sızarak tahrip edebilir.¹⁵ Bu yolla insan vücudunun her hangi bir bölgesine yayılıp yerleşen kanser, çoğu zaman ölümlü sonuçlanabilir. Tıp biliminin uğraşı alanı olan bu hastalık, veremden sonra en fazla ölüme yol açan tedavisi güç bir illet olarak tanınır. Bu nedenle kanser, birey ve toplum hayatını etkileme, ruh ve beden sağlığını bozma konusunda uzun yıllar Anadolu insanının korkulu rüyası olarak varlık göstermiştir. Kanserinin yirminci yüzyıl son çeyrek roman, hikâye ve şiirine yoğun bir şekilde yansımış olması da bu yüzdendir. Özellikle şairler, sonuçları bakımından ürkütücü görülen kanser vakasını, ya kendi hayatında yaşadıkları ya da yakın çevreden birinin hayatında gözlemledikleri için şiirlerine dramatik bir şekilde yansıtılmışlardır.

Edebiyat-ı Cedide, Fecr-i Âti ve Milli Edebiyat dönemi topluluklarında yer almış şair Celâl Sahir Erozan (1883-1935), geçirdiği akciğer kanseri sonucu ölen sanatkârlardandır. Ömrünün son demlerinin ürünü olan şiirlerden “52 Yıl”a yansıttığı duygular, bu hastalığın etkilerini taşır. Şiire dünya hayatına doyamamış, umduklarına kavuşamadığı için yenik, yalın ve aciz kalmış bir insanın hayal kırıklığı damgasını vuruyor. Geçmiş acılı günlerini unutamayan şair, ölüme yaklaşmış olma vehmi içinde genç yaşına galip gelen hastalığından yakınır: “*Hâlâ yaşım genç ama, vücudum ölgün gibi*” Bu sözler, şairin genç yaşına rağmen acı çeken gövdesiyle daha fazla baş edemeyeceği, hayata dair bir umudunun kalmadığı yolundaki karamsarlığını gösterir. Şiirin dokusuna nüfuz eden hâkim unsur, gerçekleşmemiş hayallerinin peşinde koşsa da başarılı olamamış, dolayısıyla ne kendine yâr olmuş ne de başkasına yarayabilmiş bir insanın hüznü dolu dünyasıdır. Şair, şiir boyunca dünyanın anlamsız, hayatın da hiç olduğu fikri temelinde *pessimizme* varan karanlık bir tablo çiziyor:

*“Hâlâ yaşım genç ama, vücudum ölgün gibi;
Bütün acı günlerim aklımda, bugün gibi!
İçim hayata küskün, dış yüzüm düğün gibi;
Elli iki yıl geçti: Elli iki gün gibi! ...*

*Doğmayan hülyaların saçlarını taradım,
Ezop gibi fenerle gündüz insan aradım
Ne kendime yâr oldum, ne kimseye yaradım,
Elli iki yıl geçti: Elli iki gün gibi...”¹⁶*

Şiirlerinde bu karamsar tabloyu çizmek için Hasan Hüseyin Korkmazgil (1927-1984)’n yaşamında da yeterli sebepler vardır. 1940 kuşağı etkisiyle toplumcu-gerçekçi bir çizgiyi izleyerek şiir yazan Korkmazgil, sanatını Marksist çizgide sürdürdüğü için öğretmenlik mesleğinden atılır. Emekçi sınıfın hak mücadelesi üzerine proleter literatürün imkânlarıyla yazılmış baştan sona ideoloji kokan pek çok şiire imza atmıştır. Şair, fark etmediği yolun sonunda mücadele edecek bir başka engelle, kanserle karşılaşır. Hastalığı döneminde yaşadığı şiddetli ağrılardan çok etkilenir. Beyninde oluşan kötü huylu bir urun verdiği acıya daha fazla mukavemet edemez. “Acılara Tutunmak” şiirinde dünya hayatı için, “*yalanmış hepsi yalan / savrulup gitmek varmış / ayrı yörüngelerde...*” sözleriyle uğradığı hayal kırıklığını anlatır. Henüz kansere yakalandığının farkında değilken hissettiği dayanılmaz acının nedenlerini de, “Haziranda Ölmek Zor” şiirinde “*Neden böyle acılıyım / Neden böyle ağrılı?*” diye sorular

¹⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kanser>, (Erişim:10.10.2012)

¹⁶ Celâl Sahir Erozan, *Beyaz Gölgeler – Bütün Şiirleri-*, Hilâl Matbaası, 1909, s.103.

sorarak sezgisel bir yolla araştırır. Aynı ağrı ve acıyla sağlığı bozulan Can Yücel (1926-1999) de kanser hastalığının hayattan kopardığı şairlerdendir. Kendi siyasal dünya görüşü ekseninde yanlışa, haksıza karşı, yerleşik düzenden öç alırcasına öfkeli ve bir o kadar da acılı bir direnişin simgesiydi Can Yücel. "Cihat İçin Cahit" şiirinde hasta düzeni yıkacak "*sağlıklı bir kanser, haksızlığa karşı üreyen hücre*" sözleriyle safında olduğu siyasal muhalefeti anlattı. Ancak kendi koca gövdesinin sağlığını bozan da yine o sözünü ettiği aynı "*sağlıklı kanser*" olur. Can Yücel ile aynı dönemi ve düşmanı paylaşan yazar Bilge Karasu (1930-1995) da kanser kurbanıdır. Ağrıları tıbbın bütün imkânlarına bile kafa tutan hastalığın en dayanılmaz acısına direnirken yenilmekten kurtulamaz. Bilge Karasu, ömrü vefa etmediği için tamamlayamadığı "Acı Çeken Gövde" başlıklı yazısında kendi ifadesiyle her yazarın "öç alma"ya çalıştığı bu can düşmanını anlatır. Ölüm nedeni olan pankreas kanserinden başka uzun yıllar yakasını bırakmayan şiddetli baş ağrısı da, yazıda hastalığın bir parçası ya da hastalığın ta kendisi olarak betimlenir.

Kanser hastalığından hayata veda eden bir başka erken ölümlü sanatkar da yakın dönemin en renkli şarkı sözü yazarı ve şairlerden Yusuf Hayaloğlu (1953-2009)'dur. *Gözleri İntihar Mavi* (2009) adlı şiir kitabında hayatı boyunca mücadele ettiği düzene karşı daima dışlananların, ezildiği için tutunamayanların safında durduğunun tanığı onlarca şiiri vardır. Yusuf Hayaloğlu ile aynı dünya görüşünü paylaşan ve yolun sonunda aynı hastalığa -akciğer kanseri- yenik düşen şair, yazar Süha Tuğtepe (1956-2009) de bu bağlamda sözü edileceklerdendir. Elli üç yılını hep otoriteye başkaldırmakla harcayan şair, "Yaşıyor Gibi Çırpınıyorum İşte" başlıklı şiirinde, "*Üstünü kirletmeyen bir çocuk gibi, / bekliyorum insanı işte... / Savaşsız, sınıfsız, dinsiz, ırksız, / bir iyimserliğin avucuna koyup / çelimsiz bedenimi; / yaşıyor gibi çırpınıyorum işte...*"¹⁷ sözleriyle aslında gerçek hayat felsefesini duyurmuştur. Bu hastalığın hayattan koparıp götürdüğü genç bedenlerden şair Cenk Koyuncu (1967-2006) da erken ölümlülere zincirinin bir başka halkasıdır. Yaşadığı derdin -kanser- vahametini hâkim görünse de aslında çaresiz olduğunu, "Şairler Bütün Cinayetlere Tanıktır" başlıklı şiirinde anlatıyor. Şair, kansere yakalandıktan sonra geri dönüşü olmayan bir yola girdiğinin farkındadır. Hiçbir gücün "*kısır öm(ü)r*"ünü yeşertmeye yetmeyeceğini belirtmesi de bu bilinçtedir: "*Son hamle bana düştü bu Rus ruletinde, ardımda kan / yangınları; hayatıma girmiş tüm yaşamların gözyaşları / yeşertmez bendeki kısır ömrün canını, can ki unutkan: / yaralı ve acı çekiyor aynaya bakarken at'ar damarı!*"¹⁸ Şair Erol Zavar (1969-2007) da bu aynada adım adım can çekişen acılı bedeninin çaresiz tanığıdır. *Ölümü ektim randevu yerine* (2006) adlı şiir kitabında hayatı da hayatın "*tüm kötü sürprizlerini*" de çok sevdiğini söyler. Ne var ki şair, sürprizin kanser gibi en kötüsünü aklından bile geçirmemiştir: "*hani filmin en güzel sahnesinde / sinemadan çıkar gibi / hayattan çıkıp gidemem / Kusura bakma ölüm / Adın çok soğuk gelemem*" dese de şair, hakkında zamansız takdir edilmiş bir hükmün aciz tutsağıdır.

Kimi insanlar için asıl korkulan şey, ölümden çok hastalığın pençesinde özgürlüğü sınırlanmış acı çeken bir gövdeye dönüşmektir. Hasta psikolojisini bizzat kendisinde tecrübe eden Bilge Karasu, "Bağımsızlığını yitirmek hastaya da çok ağır gelir" sözleriyle tam da bu insanları işaret etmektedir. Nitekim Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği en genç müzisyen-şairlerden Kâzım Koyuncu (1971-2005) da hastalığın bu yönünden yakınıdır. Koyuncu, "Kanserle Mücadele" konulu bir paneldeki konuşmasında ansızın yakalandığı kanser hastalığıyla ilgili şunları söyler: "Duyarlı bir sanatçı olarak dertleri hissediyorum. Kanser de oldum artık. Ben kanserden çok korkan bir insandım. Kanserim ve korkuyorum. Sadece beni sevenleri ve özgürlüğümü düşünüyorum. Ölüm küçük bir şey ama hastalık sizin özgürlüğünüzü sınırlıyor" "Anılar Düştü Peşime" başlıklı şiirinde bedenini saran kanser

¹⁷ Süha Tuğtepe, *Zerre – Bütün Şiirleri-*, Kırmızı Yayınları, 2010, s. 59.

¹⁸ Cenk Koyuncu, *Suçlu Hafıza*, Yasakmeyve Yay., 2007, s. 62.

iletiyle nasıl yıkıldığını, gençliğinde “rüzgârla yarışırken” şimdi “koşamaz olduğunu” şöyle dillendirir:

*“Anılar düştü peşime uyumaz oldum
Düşlerim vardı yamacına
Varamaz oldum
Rüzgârla yarışırken koşamaz oldum
Düze çıkmaz yollarım inemez oldum”*

Tıp bilimi, hastalığa bağlı gelişen ağrının neden olduğu acıları da ulaştığı seviyeye göre başlı başına bir çeşit hastalık olarak kabul edebiliyor. Hasta, bazen sadece salt bir ağrıya boğuşmuyor. Ağrıyan bir yanına tedirginlik, şüphe, hayal kırıklığı, korku, kriz ve ümitsizlik gibi vak’alar da eşlik ediyor. Bütün bunlara karşı koyamayacağı vehmine kapıldığı andan itibaren hastada kötümser duygular baş gösteriyor. Birey bedbin ruh hâli içinde zamanla kendini çevreden soyutlama yoluna gidiyor ki bu, tehlikeli bir sürecin başladığını gösteriyor. Hasta, bu süreçte “neden ben, neden beni seçti” gibi iç çekme ve yakınma biçimleriyle fiziksel rahatsızlıktan ciddi bir zihinsel travmaya adım atmış oluyor. Bu durum, hastalığın her iki bakımdan da ciddi bir irtifa kazandığı anlamına geliyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz sanatkârlarda hastalığın yol açtığı ruhsal sarsıntı da budur.

3.1.3. Baş Ağrısı

Fiziksel ağrılar kapsamında şiire konu olan hastalıklardan biri de stres, migren, göz yorgunluğu, düşük kan şekeri ve sinüzit gibi sebeplere bağlı gelişen baş ağrısıdır. Bu hastalığın insanda yol açtığı ilk ve en önemli etki, ileri seviyede moral bozukluğudur. Bireyin günlük hayatta karşılaştığı üzüntü, can sıkıntısı, başarısızlık, ayrılık, uyumsuzluk gibi durumlar da baş ağrısını tetikleyebilir. Örneğin, Şüküfe Nihal (1896-1973)’ın yaşam sevincine gölge düşüren sebep de budur. Şiirlerinde duyuş tarzı bakımından melankolik bir atmosfer içinde sevinçsiz, bezgin ve ümitsiz bir ruh halini aksettirmesi de buna dayanır. “Diner mi”, “Gayyâ”, “Senden Sonra”, “Son Hatıra”, “Neme Yetmez” ve “Uyusam” adlı şiirlerine bu hava hâkimdir. Şair, “Uyusam” şiirinde kaynağı ayrılık ıstırapı olan bir baş ağrısından şiddetle yakır:

*“Birdenbire uyandım,
Kalbimdeki alevi yine duyarak yandım;
Yine duydum başımda sonsuz baş ağrısını,
Âh, bu ağrı, kemirdi ömrümün yarısını!”¹⁹*

Şiirlerinde insan acılarını dile getiren Orhan Veli de Şüküfe Nihal’a ıstırap çektiren baş ağrısından muzdariptir. “Baş Ağrısı” başlıklı şiirinde muhtemelen migrene dayalı şiddetli bir baş ağrısından şikâyet eder. Dizelerinde bu ağrıya ilgili bir tespitte bulunur: Yollar ne kadar güzel olursa ve geceler ne derece serin olursa olsun, insan bedeni bütün bu rahatlıktan rehavete düşer ve yorulur ama baş ağrısı tam aksine yorulmak nedir bilmez:

*“Yollar ne kadar güzel olsa,
Gece ne kadar serin olsa,*

¹⁹ Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılap Kitabevi, Bsk.: 4, İst. 1986, s.882.

*Beden yorulur,
Baş ağrısı yorulmaz.*"²⁰

Sosyal hayatta kimi insanlar, kalabalıklar içinde yalnızlığı yaşarlar. Bunlar, dertleriyle, sorunlarıyla, acılarıyla baş başa olmayı tercih ederler. Kapısını ne Azrail ne de bir dost çalsın isterler. Çağdaş şiirimizin sevilen simalarından Cahit Külebi (1917-1997) de, "Kendimce" adlı şiirinde çok içtiği sigaraya bağlı gelişen ve muhtemelen bu yüzden eleştirildiği için tepki gösteren, yaptıkları ve yaşadıklarıyla baş başa bırakılmaktan hoşnut biri görünümündedir:

*"Hastaysam hastalığım benim
Size ne benim hastalığımdan?
Başım ağrıyor zindan gibi
Çok sigara içerim"*

Sonuç olarak verem, kanser ve baş ağrısının Tanzimat'tan günümüze kadar Türk şiirine en fazla yansıyan hastalıklar olduğu görülmektedir. Bu hastalıklar, yaydığı ağrı ve acılarla insan gövdesini teslim aldıktan sonra önce sağlığını bozuyor ama daha sonra en önemli varlığını, yani psikolojisini tahrip ediyor. Böylesi vahim bir sonuca itildiğinin farkına varınca insan, sağlığını tekrar kazanmak için kapıldığı panik havası içinde çareler aramaya başlıyor. Zira hayata ölesiye bağlanmanın yolu, maddî açıdan varlıklı olmaktan çok ruh ve beden sağlığına sahip olmaktan geçer. Anadolu'da "*azıcık aşım, ağrısız başım*" diye yaygın bir söylem vardır. Bu söz, aslında sağlığın maddî açıdan varlıklı olmanın önünde olduğunu vurgulamaktadır. Keza Kanuni Sultan Süleyman'ın "Muhibbi" mahlasıyla yazdığı bir gazelin matla' beyti de bunu anlatıyor: "*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi/Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*"²¹ Türk şiirinde devamlı büyük bir sevgiyle karşılanmış olan bu seçkin beyitte 'devlet' imgesi varlıklı olmayı, 'saltanat' da zenginliği ifade etmektedir. Asırlar boyu halk dilinde yayılarak veciz bir söz değeri kazanmış olan bu beyit, sağlıklı bir ömrün ihtişamlı bir zenginliğe tercih edilmesi gerektiğini telkin eder. Nitekim gerçek mutluluk, ruh ve beden sağlığıyla temin edilebilir. Ne var ki, dünyanın mantık sınırlarını zorlayan kanunları karşısında sosyal bir varlık olan insanoglunun yanlış bulduğu gidişatı benimsemesi kolay değildir. Dert, tasa, gam, keder, acı ve ıstırapların kaynağında bu sıkıntı vardır. Acılarından kurtulmak için bireyin çareyi kimi zaman tebdil'i mekânda, ölüm veya intiharda aramasının sebebi de budur.

4. Ruhsal Acılar

Dünya hayatının acı veren olay ve olguları karşısında sonuna kadar sabırlı ve metanetli olmak, iyimser duygular beslemek Meşrutiyet dönemi dâhil Cumhuriyet dönemi şairlerinde çok az görülen bir durumdur. İnsan sağlığını bozan bedensel ağrıların dışında ruh sağlığını etkileyen başka sebepler de vardır elbet. Örneğin pek çok şair, bedensel bir hastalıktan şikâyet ediyor gibi görünse de aslında kültürel ve toplumsal acılarını 'ağrı' olarak nitelendirmektedir. Mesela bedensel ağrılarından yakınan bazı Toplumcu gerçekçi şairler, aslında ağrı değil, ağrıya yol açan ve pek de bireysel olmadığı anlaşılan bir çeşit 'acı'dan yakınır. Nitekim bireyi çoğu zaman ruhsal bunalımlara, inkâr ve isyana sürükleyen nedenlerin başında tezatlarla dolu dünyanın kanunları ve sosyal düzeni bozan adaletsizlikler gelir. Toplumda aşırı duyarlı kimlikleriyle dikkat çeken sanatkarlar, içinde buldukları siyasi-sosyal çevreyle uyumsuzluklarını, dışlanmışlığı; yanlışlara kayıtsız kalan toplumun vurdumduymazlığını acılı

²⁰ Orhan Burian, *Kurtuluşun Sonrakiler Şiir Antolojisi*, YKY, İstanbul 2003, s.403.

²¹ Nihat Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1971, s.568.

duygular ekseninde tıbbî bağlantılarla yansıtırlar. Tıpta “somatizasyon” adı verilen ve bir çeşit hastalık olarak kabul edilen bu davranış, aslında psikiyatrinin önemli sorunları arasında yer alır. Bu bağlamda sanatkâr, fiziksel açıdan hasta değilse bile ruhsal bakımdan ileri derecede muzdariptir. Sanatkârın iç dünyasında tezahür eden bu ıstırap, kimi zaman ‘fikir çilesi’ ekseninde tecessüm eder.

Fikir çilesiyle kavru lan bir ömrün sahibi Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983), “*Her fikir, her inanış, tek mevsimlik vesselâm; / Zaman ve mekân üstü biricik rejim, İslâm...*”²² derken, insanlığa kurtarıcı mahiyette bir adres sunuyor. Ona göre bu adrese çıkmayan her yolun yolcusu, her bakımdan ziyandadır. O, insanın başına ne geldiyse, İslâmiyeti yeterince anlayamamak ve onu kendi yaşamında tatbik edememekten ileri geldiği felsefese bağlıdır. Şair, insanın bu yüzden acıların en büyüğüne maruz kaldığı hükmüne inanıyor. Onun bireysel sorumluluğunu toplumsal duyarlılığa bağlayan unsur bu inançtır. Şiirinin ruh iklimini bu temel inanç üzerinde inşa ediyor. Hakkında gerçekleştirilen kovuşturmalar, yargılamalar ve verilen hapis cezaları bu inanca karşılıktır. Fikir, kimi şiirlerinde onun ruhunu inciten, ona derin bir azap çektiren; her bakımdan ruhuna ve bedenine yansıyan ıstırap kaynağıdır. Necip Fazıl, “*ateşten zeh(i)r*”ini tattığı bu büyük çilesini “Çile” adlı şiirinde “*sıcak yarada kezzap*”, “*beyin zarında sülük*” benzetmeleriyle betimlemektedir. Aynı şiirin devamında “*fikir çilesinden büyük işkençe*”nin akrebin sokmasında ve ateşin yakmasında bile aranamayacağını öne sürüyor. “İmza” şiirinde “*Farkı yok, mantarlaşmış bir kayadan, derimin; / Yüzümde çizgi çizgi imzası kaderimin...*” diyen şairin “Azap” adlı şiiri de sanatkârın bağırını kanatan, saçlarını ağartan ve yüz hatlarını çizgilere boğan fikir çilesinin resmidir:

“Azap saçlarıma ak,
Yüzüme çizgi serdi,
Ruhumu, çırılçıplak,
Soyup çar miha gerdi”²³

Necip Fazıl gibi okuyucuda çeşitli duygu ve çağrışımlara yol açan, zihnindekileri güçlü bir biçimde hissettirebilen şairler, dilin belli kalıplarından yararlandıkları gibi, bazen hiç duyulmamış bağdaştırmalara ve söyleyiş biçimlerine de başvururlar. Bu bağlamda çağdaş Türk şiirleri hayatın acımasızlığına dair bilgece bir bakış içermekle beraber, çoğu zaman örtük imgelerle yüklü metafor ve telmihlerle yol alırlar. Bu tarz şiirleriyle akla gelen ilk şairlerden biri Behçet Necatigil (1916-1979)’dir. Usta şair, “Uzaklık” adlı şiirinde ağrıyı hem soyut, hem de somut anlamda kullanmaktadır: “*Biliriz bir beden ağrısı / İlacı var / Yeri orası / Azalır, çoğalır arasıra*” Bu dizelere göre bedensel bir illete dayanıyorsa ağrıyı anlamak, tedavisini bulmak mümkündür; ancak ruhsal bir arka planı varsa buna alışmaktan başka çare yoktur: “*Bir sancıysa ruhta / İlacı yok / Yersiz, zamansız / Alışmalı.*” Şair, bu metnin devamında beden ağrısına karşın zamansız nükseden ve kaynağı “*acı anılar*” olan ruh sancısını/ağrısını silecek silginin, tedavi edecek ilacın yokluğundan yakınırken, içinde umuda dair en ufak bir kırıntıya bile yer kalmadığını hissettirmektedir. Ona göre insanın bu durumda yalnızca acılarıyla yaşamak, “*bir tabutta sırtüstü yatmak*”tan başka yapacak bir şeyi yoktur:

“Yaklaşmak olanaksız

²² Necip Fazıl Kısakürek, *Çile (Bütün Şiirleri)*, YKY, Bsk:3, İstanbul 2005. S.450.

²³ Necip Fazıl Kısakürek, *age*, s.306.

*Haset bir ceset gibi aranızda
Bir tabutta
Sırtüstü yatacaksınız!*

*Silecek bir silgi olsa
Unuturduk acı anıları,
Koyulaşan çizgiler
Ne yapmalı ?”²⁴*

Şairlerin yaşadıkları fiziksel ağrılar ne olursa olsun, hangi müzmin hastalığın pençesinde kıvranıyorlarsa kıvransınlar; bundan önce ölümün, aşkın, düşlerin; yoksulluk, ayrılık ve umutsuzluğun acısıyla tanışmışlardır. Zaman yiyici, ateş yakıcı, ölüm de yok ediciyse; yoksulluk, umutsuzluk ve ayrılık da kahredicidir. Özdemir Asaf'ın (1923-1981) “Başlık” şiirinde sözü edilen bu dertlerin birbirinden farklı renklerinden söz eder: “*Zamanın, ateşin ve ölümün boyası beyaz*”dır. “*Aşkın, yalanın, kinin rengi kırmızı*”dır. Hayata tutunma çabasıyla geleceğe yürüyen insanın hayalleri ve yaşam sevgisi, umut tanrısı olan gök mavisi vardır. Buna rağmen çoğu zaman peşini bırakmayan “*yoksulluğun, umutsuzluğun ve ayrılık gömleği*”nin çizgileri “*kara*”dır.²⁵ Bu şiirde az sözle çok şey dile getirebilme başarısını gösteren şair; yeni imge ve bağdaştırmalarla şiirin anlam gücünü arttırmış, duygu düzeyini yükseltmiş ve insan hayatında görülen kimi trajik durumların etkisini pekiştirmiştir. Özne, aynı zamanda insan zihninde canlandırabileceği tasarımlardan ve duygulardan yararlanmış, adlandırmaları oluşturmada ciddi bir başarı kaydetmiştir. Nitekim şiirde sözü edilen renkler, bunların karşıladığı anlamlar ve insan zihninde acıya dair uyandırdığı çağrışımlar bakımından şairin anlatımında uygun roller üstlenen birer malzeme olarak yer almıştır.

Her biri ayrı bir acıyı simgeleyen bu renklerin tanındığı mekân dünyadır. Buna göre bütün ruhsal acıların kaynağı da dünyadır, yani hayatın kendisidir. Şiire yansıyan kötümser duyguların temelinde anlaşılması güç bu hayatın acımasızlığı yer alır. Omuzladığı yükü taşımakta zorlanan kimselerin düşünsel de olsa hayattan vazgeçmesi veya intihar etmesi de bu yüzdendir. Bu bağlamda Can Yücel'in, William Shakespeare'den çevirdiği “Sone” başlıklı şiiri, insanı acı ve ağrılara mahkûm eden dünyanın gerçek yüzünü yansıtmaya bakımından önemli bir örnektir. Şiirde “*Vazgeçtim bu dünyadan tek ölüm paklar beni./ Değmez bu yangın yeri, avuç açmaya değmez*” denilen dünyanın aldattıcılığı, tiksinti uyandıran sevimsiz ve itici çehresi tasvir ediliyor. Buna göre dünya en seçkin inançların çiğnendiği bir yerdir. Burada yoksullar mutluluktan habersizdir, insan onuru ayaklar altındadır. El emeği, göz nuru hor görülmüş, ezilmiştir. Ödlekler başa geçtiği için mertlik bozulmuştur. Korkudan sanatın dili tutulmuş, düzene çılgınlık sahip çıkmıştır. Bu bozuk düzende doğruyu sahiplenenin adı eğriye çıkmış; kötüler ise en üst mertebede görev ve unvanlarla taltif edilmiştir.

Böylesi bir dünyada insanların ruhsal bozukluklarının kaynağı, yalnızca hastalıklar veya şikâyet edilen bozuk sosyal sistemler değildir. Bazen aşk, ayrılık, ölüm, tutsaklık, göç, gurbet ve yoksulluk gibi olay ve olgular da ruhsal yapıyı tahrip edebilir. Örneğin aşk, kimi seviyelerde bir çeşit ruh hastalığına dönüşerek acının en şiddetlisine yol açabilir. Bunun en bariz örneği, Sabahattin Ali'nin aşktan yamyamlığa giden çılgın bir ruh hâlinin tezahürü denebilecek “Kudurmak” adlı şiirinde görülür. Şiirde sevdiğine kavuşamayan bir erkeğin uğradığı yenilmişlik sonucu ruhsal durumunun giderek bozulması ve nihayet kudurma derecesine gelmesi anlatılır. Seçilen kelimeler de (*saplanan bıçak, alevlenen ocak, başını sükûnetle taşlara vurmak*) bu ruh haline uygun düşen ifade vasıtalarıdır. Kendi iç dünyasına

²⁴ Behçet Necatigil, *Bütün Şiirleri (1972-1979)*, YKY, Bsk:1, İstanbul 1996, s.250.

²⁵ *Yüzyılın Türk Şiiri 1900-2000*, (Haz: Mehmet H. Doğan), C.:1, 2. Bsk., YKY, İst. 2002, s.528.

çekilme hâlini “*çiğnenen bir muhabbetin yası*” ve “*beynindeki cinnetin potası*” olarak gören âşık özne, aşkını da “*kömürün içten yanması*”na benzetir. Şiirde aşk acısının ulaştığı merhale, düşünce ve duyunun ağır oranda bozulduğu *psikotik* bir ruh hâlini işaret etmektedir. Nitekim şiirin devamında öznenin bundan sonra ne yapmak istediğine ilişkin sözleri de bu olgunlaşmış hastalıklı ruh hâlinin göstergeleridir:

“ Görünüp aldanmayın sessizce durduğumu...
Ben de nihayet bütün bağları kıracağım;
Onu ıssız dağlara alıp kaçıracağım,
Etini bir canavar gibi ısıracağım,
Ve, herkes seyredecek nasıl kudurduğumu ”²⁶

Sabahattin Ali'nin bu şiirine yansıyan acının kaynağı, bir aşk çıkmazıdır. Bir de dünya hayatının yaşattığı çeşitli olaylar içinde insana acı veren başka çıkmazlar da vardır. Ölüm, ayrılık, gurbet ve yoksulluk da dünyanın arzulanmayan bin bir çeşit eziyetlerindedir. Bir sabah yatağında ölü bulunmayı tercih eden Ahmet Kutsi Tecer (1901-1967), bu eziyetleri en dokunaklı biçimde şiire yansıtanlardan biridir. Şair, “Besbelli” adlı şiirini yalnızlık ve kimsesizlik trajedisi içinde tasavvur ettiği ölüm zamanını ve cenazesinin kaldırılma biçimini kiracısı olduğu ev sahibi ile vasiyet sayılabilecek bir söyleşi metnine dönüştürür.²⁷ Bundan başka dünya hayatının acılarını konu edinen pek çok şair ve şiirden söz edilebilir: Hasan İzzetin Dinamo (1908-1989)'nun mahpusluğunu tek başına yalnızlık ve kimsesizlik psikozu içinde anlattığı “Yirmibirinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler” adlı manzumesinde; dünyada umduğunu bulamadığı için bir yığın hayal kırıklığı yaşamış Cahit Irgat (1916-1971)'in “Sarmadı gitti beni / Bu yandan çarklı dünya”²⁸ dediği acılar diyarında iki yakasını bir araya getirememiş olmanın hüznünü, müzmin yoksulluk dramını yansıtan “Memnunum Diyemem” şiirinde; Orhan Murat Arıburnu (1918-1989)'nun “Bir başka gariplik / Bir ince sızı” diye tarif ettiği ‘gurbet’ çilesinin yürek burkan sesi “Bu Yürek Sizin” şiirinde; Erdem Beyazıt (1939-2008)'in dünya Müslümanlarının acı, sıkıntı, eziyet ve aşağılanmalarını özetleyen “Sürüp Gelen Çağlardan” şiirinde; içindeki derin ‘ağrı’yı tabiattan çeşitli nesnelere transfer ederek, onlarla dertleşerek dışa vuran Fikret Demirağ (1940-2010)'ın ıstıraplarla dolu kapalı dünyasındaki yalnızlığının adresi “Ötme Keklik Ölürüm” şiirinde ve adını veremediğimiz daha pek çok manzum metinde hep bu acılar terennüm edilir. Bu bağlamda Orhan Seyfi Orhon (1890-1972)'un “Üç Dünya” adlı şiiri, sözünü ettiğimiz acıların kaynağı dünya ile insan arasındaki münasebeti dillendirmiş olması bakımından önemlidir. Orhon, burada “İnsan, / Yaşar üç türlü şu üç dünyada” sözleriyle William Shakespeare'in “vazgeçtim” dediği dünya hayatının çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerinde insana söylediği üç çelişkili söze dikkat çekiyor. Ona göre insan, önce dünyayı ve hayatı sevmekle işe başlar. Bir süre sonra bu sevgi ve bağlılık duygusu aşınır. Bu aşamadan sonra insan, evvela ‘neresindeyiz ömrün’ diye yılları saymaya başlar. En sonunda insan umduğunu bulamadığını fark edince isyan etmeye yönelir ve “Kahpe dünya!, diyerek / ‘Hey gidi dünya!’ diyerek ömrü sövmekle geçer.”²⁹

²⁶ Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali (Bütün Şiirleri)*, YKY, İstanbul 1999, s.81.

²⁷ Ahmet Kutsi Tecer *Hayatı ve Şairliği*, Müjde Yayınları, İstanbul 2007, s.149.

²⁸ Cahit Irgat, *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul 1995, s.44.

²⁹ Ali İhsan Kolcu, *Modern Türk Şiiri Antolojisi*, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2011, s.34.

Dünyadan yeterince kâm almış, bütün umduklarını bulmuş halde mutlu ayrılan kimse var mıdır bilinmez ama verdiği türlü türlü hastalık, musibet, ağrı ve acılardan dolayı bu yalan mekândan şikâyet eden çoktur. Zira hayatta olaylara gösterilen tepki, bireyin mizacına göre farklılık gösterdiği gibi; topluma, kültüre, sosyal statüye ve kişinin içinde bulunduğu döneme ve şartlara göre değişebilir. Bu değişikliğin temelinde daha çok bireyin yaşadığı olaya yüklediği anlam yatar. Çünkü olay karşısında takınılan tavır, kişiden kişiye değişen bilişsel değerlendirmenin sonuçlarına göre şekillenir. Mesela Edip Cansever (1928-1986)'in aksayan ruh ve beden sağlığına karşı tepkisi, Sabahattin Ali'nin ruh dünyasına benzer nitelikte kötümserdir. Ancak onu canından usandıran sebep farklıdır. Şaire en büyük acıyı veren şey, can sıkıntısıdır. Cansever, bedensel ağrılarının yanında bütün vücudunu saran, kendisini psikolojik bunalımlara sevk eden buhranlardan ve gövdesini aşan büyüklükteki sıkıntılardan "Eski Bir Takvim İçin Şiirler" başlıklı manzumesinde şöyle yakınmaktadır:

*"Duran ben değilim ki ayakta,
Gövdemden daha büyük ve akşama doğru
Görünmekte olan bir sıkıntı var,
Dönüp arkama bakamam."*³⁰

5. Sonuç

Hiçbir kişi yoktur ki, hayatının herhangi bir döneminde yakınacak şiddetli ağrı ve acıya yol açan bir hastalığı veya talihsiz bir olayı yaşamamış olsun. Ancak insana ağrı veya acı çektiren bir dert varsa çoğunun devası da bulunmuştur. Nitekim derde deva bulan hekimler, ağrının önüne geçebildikleri nispette adeta tanrısal bir itibar kazanmışlardır. Edebiyat bilimiyle iştigal eden, onun çeşitli uğraşı alanlarıyla ilgilenen şair gibi sanatkarlar da hastalığın tedavi boyutuyla değil ama insan organizması üzerindeki etkisi ve sonuçları cephesiyle kafa yormuşlardır. Onların da bu yöndeki çabaları, insanın iç âlemini aydınlattığı ve insanın duygu dünyasına ilişkin pek çok bilinmeyeni açığa kavuşturduğu için önemlidir. Nitekim öykü, roman ve denemelerinde bireyin çeşitli sorunlarına ağırlık veren, onun günlük hayattaki açmazlarını işleyen usta yazar Bilge Karasu, hasta bir insan için "ağrı" ve "acı" kavramlarının ne ifade ettiğine dikkat çekerken, bunların arasındaki münasebeti şu şekilde açıklıyor: "Acı, insanın benliğinin bir biçimde tehdit altında kalmasıdır. Bu benlik, tıbbî bir benlik olabileceği gibi çevresindeki ilişkileri de kapsayan, ağrı, acı, stres, korku gibi psikolojik bir benlik de olabilir. Ağrı da insan vücudundaki bir tehdit olduğu için acıdır. Ama her acı ağrı değildir."³¹ Buna göre sonuçta her ikisi de insan sağlığını tehdit ediyor olmaları bakımından yöntemleri farklı da olsa tedaviyi gerektiren birer vaka olarak değerlendirilmektedir.

Bu vakaların Türk şiirine yansımaları ağırlıklı olarak dert, elem, keder, ıstırap gibi kelimelerle ifade edilebilecek ağır olumsuz sonuçlar ekseninde gerçekleşmiştir. Çok sağlam bir inanç ve dinî itikat sahibi kimselerin dışında pek çok hastanın ağrı ve acı karşısında hayattan vazgeçme noktasına geldiği, şairlerin de hasta davranışlarını bu şekilde okuyup yansıttığı görülmektedir. Ölüm fikri ekseninde ağrı ve acı temaları Tanzimat'ın ikinci dönem şairlerinde (bilhassa Recaiâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmit) görülse de ağırlıklı olarak II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi şairlerinin gündemindedir. Bunun da sebebi, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayide, kentleşmede, fen ve teknolojide görülen gelişmelere paralel olarak artan savaş, göç ve hastalıkların yarattığı buhranlı ortamdır.

³⁰ Edip Cansever, *Yerçekimli Karanfıl (Toplu Şiirler I)*, Adam Yayınları, İstanbul 1995, s. 46.

³¹ Bilge Karasu, *age*, s.15.

William Shakespeare'ye göre, bu ortam insan sağlığının bozulmasına elverişli donatılmıştır. En seçkin inancın çiğnendiği, insan onurunun ayaklar altına alındığı, el emeği ve göz nurunun aşağılandığı, korkakların başa geçtiği, sanatın önüne geçildiği, doğruyu söyleyenin yanlış kabul edildiği, yoksulların mutluluktan habersiz olduğu bir sosyal ortamı sunan dünyada el açıp yaşamayı dilemek beyhudedir. Bu anlayış, pek çok şairde kurtulması güç bir takıntı halini almıştır. Nitekim, Shakespeare'in "*Vazgeçtim bu dünyadan tek ölüm paklar beni*" sözü de, bu temelde gelişen bir fikrî tezahürün açık ifadesidir. Bu söz, hayata bağlılık temelinde, olmayan veya iflas etmiş bir inancın, tükenmiş ruh halinin kişiyi sürüklediği vahim sonucu gözler önüne sermesi bakımından dikkat çekicidir. Oysa her şeye rağmen yaşamak güzeldir. Arzu edilen düzeni kurmaya ve hayatı yaşanılır kılmaya yetecek güç insanda mevcuttur. Ne var ki, kendinde bu gücü keşfedememiş kimselerin, dünyaya ve hayata iyimser bakmaları, güzel duygular besleyip acılarından arınmaları beklenemez.

Her şeyde olduğu gibi insan sağlığının da garantisi yoktur. Herkesin her an acı çeken bir gövdeye dönüşmesi, ihtimal dâhilindedir. Ayrıca insan, yakın akraba çevresinden ruh veya beden hastası birinin bakıcısı durumunda da kalabilir. Bu ihtimallere karşı devamlı hazırlıklı olmak önemlidir. Ne var ki, her iki durumda da acı çekmek kaçınılmazdır. Ancak önemli olan daha fazla zarar görmemek için ümitsizliğe kapılmamaktır; yaşam sevincini korumak için ağrı ve acıya karşı koymaktır. Aksi halde sıkıntılara karşı mücadeleden vazgeçmek, peşinen yenilgiyi kabullenmek olur. Bu durumda doğacak olumsuz sonuçlardan yakınmak, akıl kârı değildir. Nitekim bu konuda bir hayat felsefesini sunan edebiyatımızın son dönem genç şairlerinden Mehmet Çelik (d.1969), "Her Şeye Rağmen" başlıklı şiirinde "*aydınlık bir günü karartmamak*" için, insanın "*bıkmadan, usanmadan bir ışık yakması*" gerektiğini vurgulamaktadır. Şiirin tamamında açığa çıkan mesaj, "*Çözüm değil önüne gelene sitem etmek./En kısa yol; gayret edip kendine yetmek*"tir. Zamanı geriye çekmek, olup bitenleri değiştirmek mümkün olmayacağına göre, her şeye rağmen yaşadığı andan tad almayı bilerek yola devam etmek yapıcı ve olumlu bir anlayıştır. Bu düşünceyi savunan şaire göre asıl "*Maharet, saldırılara rağmen ayakta kalmak*"tır.³² Bu yaklaşım, sosyal sistemlerin ve semavî din öğretilerinin telkin ettiği yüksek ahlak felsefesiyle de doğrudan örtüşmektedir. Bunun aksini düşünmek, bireyi dış dünyalarıyla kopuk bir yalnızlık ve kimsesizlik duygusuna itebilir. Zira bu durum, bireyin iç dünyasına karamsarlık ve kötümserliğin yerleşmesine, yaşamında acı ve ıstırapın artmasına; sosyal hayatta da direngenliğinin kırılmasına, edilgen ve pasif bir tutum ve davranış sergilemesine yol açacaktır. Keza bireyin yaşamak yerine ölümü arzulaması da böylesi olgunlaşmış bir psikolojik aşamadan sonra geliştiği de bilinmelidir.³³

KAYNAKÇA

AHMET NECDET, *Yahya Kemal'den Günümüze Tematik Türk Şiiri Antolojisi*, Papirüs, İst. 2000.

AKYÜZ, Kenan, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986.

BANARLI, Nihat Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, MEB Basımevi, İstanbul 1971.

³² *Yüz Yıllık Türk Şiir Atlası 2*, (Derleyen: Özcan Ünlü), Birey Yay., İstanbul 2004, s.65.

³³ Kemal Erol, *Modern Türk Şiirinde Aşk Ölüm ve İntihar*, Akçağ Yay., Ankara 2010, s.363.

- BEZİRCİ, Asım, *Rıfat Ilgaz*, Çınar Yayınları, Bsk:3, İstanbul 1992.
- BOLAYIR, S. Hayri, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Bsk:5, Ankara 1990.
- BURİAN, Orhan, *Kurtuluşun Sonrakiler Şiir Antolojisi*, YKY, İstanbul 2003.
- CAN, Adem, *Cumhuriyet Devri Şiir Poetikası*, Kurgan Edebiyat, Ankara 2012.
- CANSEVER, Edip, *Yerçekimli Karanfil (Toplu Şiirler I)*, Adam Yayınları, İstanbul 1995.
- ÇETİN, Nurullah, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara 2006.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986.
- EROL, Kemal, *Modern Türk Şiirinde Aşk Ölüm ve İntihar*, Akçağ Yay., Ankara 2010.
- EROZAN, Celâl Sahir, *Beyaz Gölgeler – Bütün Şiirleri-*, Hilâl Matbaası, 1909.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kanser>, (Erişim:10.10.2012)
- IRGAT, Cahit, *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul 1995.
- İLİÇİN, Gürler, *İç Hastalıkları*, C:2,Bsk:2, Güneş Tıp Kitabevi, İstanbul 2012.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 2*, Degâh Yayınları, Bsk: İstanbul 1984.
- KARASU, Bilge, "Acı Çeken Gövde", *Öteki Metinler*, Metis Yayınları, 1999.
- KAYA, A. Vahap, *Bir İntiharın Önsözleri*, Hemen Kitap, İstanbul, 2005.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Çile (Bütün Şiirleri)*, YKY, Bsk:3, İstanbul 2005.
- KOLCU, Ali İhsan, *Modern Türk Şiiri Antolojisi*, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2011.
- KOLCU, Ali İhsan, *Modern Türk Şiiri I Şiir Tahlilleri*, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2007.
- KOYUNCU, Cenk, *Suçlu Hafıza*, Yasakmeyve Yayınları, 2007.
- METE, L; GÜLSEREN, L., "Duygudurum Bozukluklarında Psikoz" *Duygudurum Bozukluklarında Atipik Antipsikotik Kullanımı*, Okuyan Us Yay., İstanbul 2001.
- NECATİGİL, Behçet, *Bütün Şiirleri (1972-1979)*, YKY, Bsk:1, İstanbul 1996.
- ORHON, Orhan Seyfi, *Gönülden Sesler*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul 1934.
- ÖZER, Ahmet, "Rıfat Ilgaz'ın Şiirlerinde İstanbul", *Edebiyatımızın Hoca Çınarı Anısına Rıfat Ilgaz Sempozyumu Kastamonu, (10-12 Mayıs 2006)*, Çınar Yayınları 2007.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Sabahattin Ali (Bütün Şiirleri)*, YKY, İstanbul 1999.
- SOYSAL, İlhami, *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yay., Bsk., 4, İstanbul 1992.
- TUĞTEPE, Süha, *Zerre – Bütün Şiirleri-*, Kırmızı Yayınları, 2010.
- ÜNALMIŞ, Oğuz, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- YAYLACI, Mustafa, "Kanser Nedir?", *Emsey Sağlık ve Yaşam Dergisi*, S.02, Sonbahar 2009
- Yüz Yıllık Türk Şiir Atlası 2*, (Derleyen: Özcan Ünlü), Birey Yay., İstanbul 2004.
- Yüzyılın Türk Şiiri 1900-2000*, (Haz: Mehmet H. Doğan), C.:1, 2. Bsk., YKY, İstanbul 2002.